

Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας

Τόμ. 5 (1969)

Δελτίον ΧΑΕ 5 (1969), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του Δημητρίου Ευαγγελίδη (1888-1959)

Ο ζωγράφος Φράγγος Κονταρής (πίν. 114)

Μανόλης ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

doi: [10.12681/dchae.797](https://doi.org/10.12681/dchae.797)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ Μ. (1969). Ο ζωγράφος Φράγγος Κονταρής (πίν. 114). *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, 5, 299–302. <https://doi.org/10.12681/dchae.797>

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ο ζωγράφος Φράγγος Κονταρής (πίν. 114)

Μανόλης ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

Δελτίον ΧΑΕ 5 (1969), Περίοδος Δ'. Στη μνήμη του
Δημητρίου Ευαγγελίδη (1888-1959) • Σελ. 299-302

ΑΘΗΝΑ 1969

Ο ΖΩΓΡΑΦΟΣ ΦΡΑΓΓΟΣ ΚΟΝΤΑΡΗΣ

(ΠΙΝ. 114)

Σε δύο μικρές τοιχογραφημένες εκκλησίες της Ἡπείρου, στήν Κράψη καί στήν Κληματιά (Βελτσιστα), διατηροῦνται οἱ κτητορικῆς ἐπιγραφῆς ποῦ ἀναφέρουν καί τὰ ὀνόματα τῶν ζωγράφων. Οἱ ἐπιγραφῆς αὐτῆς ἔχουν δημοσιευθῆ ἀλλά τὸ παράνομα τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς ζωγράφους, στή μία σὲ συμπίλημα καί στήν ἄλλη φθαρμένο, δὲν ἔχει ἀκόμη διαβαστῆ μὲ τρόπο ἐντελῶς πειστικό.

Ἡ ἀρχικὴ δημοσίευση τοῦ Χ. Σούλη¹, χωρὶς φωτογραφία ἢ ἄλλη ἀποτύπωση, βασισμένη σὲ ἀρκετὰ ἀπρόσεκτο ἀπόγραφο δημοδιδασκάλου, ἔδωσε γιὰ τὴν Κράψη (1563) τὰ ὀνόματα :

Γεωργίου ἱερέως καὶ ἐκκλησιάρχου (ἐκ) Θηβῶν τῆς Βοιωτίας καὶ ἡμῶν αὐταδέλφου Φράγκου τὸ ἐπίκλην τὸ ἀφξγ' κλπ.

καί γιὰ τὴν Κληματιά (Βελτσιστα) :

Φράγκου ζωγράφου... Δηκοτάρης (;) ἐκ τόπου Θήβας.

Τὸ ζεῦγος τῶν ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Φράγγου ἦταν ἤδη γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή στίς τοιχογραφίες τοῦ νάρθηκα τῆς Μονῆς Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων (1566)². Οἱ τρεῖς αὐτῆς ἐπιγραφῆς εἶχαν πολλῆς φορές δώσει ἀφορμὴ σὲ εὐνόητη σύγχυση τοῦ ἔργου τῶν δύο ἀδελφῶν μὲ τὸ ἔργο τοῦ ζωγράφου Φράγγου Κατελάνου, καὶ αὐτοῦ «ἐκ Θηβῶν τῆς Βοιωτίας». Ὁ Ἄ. Ξυγόπουλος σωστὰ ξεχώρισε πρῶτος τὸ ἔργο τῶν ἀδελφῶν Γεωργίου καὶ Φράγγου ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Φρ. Κατελάνου³, ἐνῶ ὁ ἀείμνηστος Δ. Εὐαγγελίδης δὲν δέχονταν τὸν διαχωρισμὸν αὐτὸν καὶ ἐξακολουθοῦσε νὰ ταυτίζει τὸν Φράγγο, ἀδελφὸ τοῦ Γεωργίου, μὲ τὸν Κατελάνο⁴. Τῆ γνώμη του αὐτῆ ἐβάσιζε σὲ εἰκονογραφικὴ καὶ τεχνολογικὴ συγγένεια τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Κράψης μὲ τὰ ἔργα τοῦ Φράγγου Κατελάνου καθὼς καὶ στήν ἀνάλυση τοῦ συμπλήματος ποῦ ἀκολουθοῦσε τὸ ὄνομα τοῦ Φράγγου στήν ἐπιγραφή τῆς

1. Χ. Σούλης, Ἡπειρ. Χρον. τ. 9, 1934, σ. 84, ἀρ. 2-3.

2. Ἰ. Βογιατζίδης, Δελτ. Ἰστ. Ἐθν. Ἐτ. 7, 1910, σ. 162 κέ.

3. Ἄ. Ξυγόπουλος, Σχεδιάσμα ἱστορίας τῆς θρησκευτικῆς ζωγραφικῆς μετὰ τὴν Ἄλωσιν, Ἀθῆναι 1957, σ. 113 κέ.

4. Δ. Εὐαγγελίδης, Ὁ ζωγράφος Φράγκος Κατελάνος ἐν Ἡπείρῳ, ΔΧΑΕ, περ. Δ, τ. Α, 1959, σ. 53.

Κράψης — πού είχε παραλείψει έντελῶς νά σημειώσει ὁ Σούλης — ὡς *Κατελᾶνος*⁵. Τὸ ἴδιο αὐτὸ συμπίλημα τῶν γραμμάτων Κ.Α.Τ.Ρ.Η.Σ εἶχα διαβάσει, στὶς φωτογραφίες πού μοῦ εἶχε δείξει τότε ὁ Εὐαγγελίδης, *Κοτάρης*, ἀλλὰ ἡ ἀνάγνωση αὐτὴ δὲν εἶχε γίνει δεκτὴ οὔτε ἀπὸ τὸν Εὐαγγελίδη οὔτε ἀπὸ τὸν Ξυγγόπουλο, πού τὸ ἀνέλυσε ὡς *Δικοτάρης*⁶.

Δὲν εἶχα ὅμως τότε προσέξει στὴ μέτρια φωτογραφία τὸ σημάδι ἐπάνω ἀπὸ τὸ Κ, πού ἐπαναλαμβάνεται στὴν ἴδια ἐπιγραφή στὶς λέξεις Θ ΗϞ = Θηβῶν καὶ ΗϞ = ἡμῶν, ὅπως διακρίνονται καθαρὰ στὴν φωτογραφία τοῦ Π. Βοκοτόπουλου, πού δημοσιεύεται (πίν. 114 β), καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι ἐδῶ ἔχει τὴ σημασία : ὦν.

Ἐπομένως καὶ τὸ συμπίλημα πού δίδει τὸ παράνομα τοῦ ζωγράφου Φράγγου στὴν ἐπιγραφή τῆς Κράψης πρέπει νά ἀναλυθῆ ΚΩΝΤΑΡΗΣ καὶ ὄχι Κοτάρης ἢ Δικοτάρης (πάντως ὄχι Κατελᾶνος).

Στὴν ἄλλη ἐπιγραφή ὅμως, στὴν Κληματιά (Βελτσίστα), τὸ παράνομα παρέχεται ὀλόγραφο. Ὁ Σούλης πρῶτος, ἀλλὰ μὲ κάποιον δισταγμὸ, καὶ σὲ συνέχεια ὁ Εὐαγγελίδης καὶ ὁ Ξυγγόπουλος ἐδιάβασαν *Δικοτάρης*⁷. Στὴ λαμπρὴ φωτογραφία τοῦ Π. Βοκοτόπουλου (πίν. 114 α) διαβάζω :

*Ανιστωρίθη ὑπὸ χειρὸς Φράγγου ζωγράφου [κ(αι) τὸ ἐπίκλη] Κοταρῆς ἐκ τόπου Θήβας κλπ.

Τὰ γράμματα μέσα σὲ ἀγγύλες εἶναι μισοσβυσμένα ἀπὸ τὰ νερὰ πού ἔρχονται ἀπὸ τὸ παράθυρο, ἀλλὰ στὴ φωτογραφία διαβάζονται τὰ ἴχνη τους ἄρκετὰ καθαρὰ⁸. Ἡ ἀνάγνωση ὅμως αὐτὴ παρέχει μιὰ παραλλαγή τοῦ ὀνόματος πού διαβάσαμε στὴν Κράψη λιγώτερο συνηθισμένη : *Κοταρῆς* ἀντὶ *Κονταρῆς*. Ἡ ἐξήγηση αὐτῆς τῆς μικρῆς διαφορᾶς μὲ τὴν «παραδρομὴν τοῦ γραφέως» εἶναι εὐλογη, ἂν προσέξει κανεὶς ὅτι στὴν ἴδια ἐπιγραφή ὁ ζωγράφος ξέχασε στὴν λέξη ΜΑΡΤΙΟΥ τὸ ι καὶ τὸ πρόσθεσε ἐπάνω ἀπὸ τὸ τ. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ ζωγράφος Φράγγος, ἀδελφὸς τοῦ Γεωργίου ἱερέως καὶ ἐκκλησιάρχου Θηβῶν, εἶχε τὸ παράνομα *Κονταρῆς*, πιθανὸν γιὰ νά ξεχωρίζεται ἀπὸ τὸν ὁμότεχνο, σύγχρονο καὶ συμπατριώτη του Φράγγο Κατελᾶνο.

5. Στὸ ἴδιο, σ. 46 : δηλ. *Φράγκου τὸ ἐπίκλην Κατελᾶνο*.

6. Εὐαγγελίδης, στὸ ἴδιο σ. 50 καὶ σημ. 2. Ἄ. Ξυγγόπουλος, Παρατηρήσεις εἰς ἠπειρωτικὰς τοιχογραφίας, ΔΧΑΕ, περ. Δ, τ. Α, 1959, σ. 109.

7. Σούλης, στὸ ἴδιο, σ. 85, ἀρ. 2. Ὁ Εὐαγγελίδης, σ. 41, ἐδιάβαζε : **Α[ν]ιστωρίθη ὑπὸ χειρὸς Φράγγου ζωγράφου κ(αι) ἱερέως] Γε[ωργίου] Δικοτάρης ἐκ τόπου κλπ. Ξυγγόπουλος, στὸ ἴδιο, σ. 110 : ...Φράγγου ζωγράφου τὸ ἐπίκλην] Δικοτάρης κλπ. ὁ ἴδιος, Σχεδιάσμα, σ. 116. . . Φράγγου ζωγράφου καὶ ἱερέως Δικοτάρης.*

8. Ὁ Π. Βοκοτόπουλος εἶχε τὴν καλωσύνη νά μοῦ γνωρίσει τὴ δική του ἀνάγνωση πού ἔγινε ἐπὶ τόπου : διαφέρει μόνο σὲ λεπτομέρειες : *κ(αι) [τ] ο ἐπίκλη[ι] Κοταρῆς*.

Ὁ θηβαῖος ζωγράφος Φράγγος Κονταρῆς φαίνεται νὰ εἶναι νεώτερος ἀδελφὸς τοῦ ἱερέως Γεωργίου ἐκκλησιάρχου καὶ ἀργότερα σακελλαρίου Θηβῶν. Οἱ δύο ἀδελφοὶ ἐργάσθησαν μαζί στὶς τοιχογραφίες τῆς ἐκκλησίας τῆς Κράψης τὸ 1563 καὶ στὸν νάρθηκα τῆς Μ. Βαρλαάμ τὸ 1566. Μόνος του ὁ Φράγγος Κονταρῆς ζωγραφίζει τὴν ἐκκλησία τῆς Κληματιᾶς (1568)⁹. Ὁ ἴδιος πρέπει νὰ ζωγράφισε καὶ μία ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου δίπλα στὴν Μονὴ τῆς «Παναγίας τῆς Μεληνίτσης»¹⁰.

Ἡ μελέτη τοῦ ἔργου του θὰ πρέπει νὰ γίνῃ πρὸς δύο κατευθύνσεις. Πρῶτα σὲ συσχετισμὸ μὲ τὸ ἔργο τοῦ ἀδελφοῦ του γιὰ νὰ διακριθῇ, ὅσο εἶναι δυνατὸν ἢ δική του συμβολὴ καί, δεύτερο, σὲ σχέση μὲ τὸ ἔργο τοῦ Φράγγου Κατελάνου, μὲ τὸ ὁποῖο, ὅπως εἶχε σωστὰ παρατηρήσει ὁ Εὐαγγελίδης, συνδέεται ἀρκετὰ στενά, ἰδίως στὴ διακόσμηση τῆς Κληματιᾶς (Βελτσιστα) ποῦ εἶχε ἐκτελέσει μόνος του. Παρὰ τὴν διαφορὰ στὴν ποιότητα, ποῦ σημειώνει ὁ Ξυγγόπουλος, ἀποκλείοντας κάθε σχέση ἀνάμεσα στοὺς δύο θηβαίους ζωγράφους Φράγγους, νομίζω ὅτι ἡ σχέση αὐτὴ εἶναι πραγματικὴ, τόσο στὸ εἰκονογραφικὸ καὶ τὸ διακοσμητικὸ, ὅσο καὶ στὸ τεχνικὸ μέρος ὥστε νὰ δίδῃ τὴν ἐντύπωση μαθητείας τοῦ νεώτερου κοντὰ στὸν παλαιότερο καὶ διαπρεπέστερο συμπατριώτη του καλλιτέχνη. Ἄλλοῦ θὰ γίνῃ ἐκτενέστερη ἢ ἀνάλυση τῶν σχετικῶν θεμάτων.

Ἀσφαλῶς μιὰ σειρὰ ἐκκλησίες τῆς ΒΔ. Ἑλλάδας τοῦ 16ου αἰῶνα θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν στὸν κύκλο τῶν τριῶν θηβαίων αὐτῶν ζωγράφων, ποῦ θεμελιώνουν κατὰ κάποιο τρόπο, μιὰ λίγο - πολὺ αὐτόνομη σχολὴ ζωγραφικῆς στὴν Δ. Ἑλλάδα μὲ ἰδιαίτερη ἀκτινοβολία στὶς βορειότερες γειτονικὲς χῶρες. Ἦδη ἔχει τεθῆ τὸ θέμα τῆς σχέσης τῶν τοιχογραφιῶν τῶν δύο ἐκκλησιῶν στὸ νησί τῶν Ἰωαννίνων μὲ τοὺς θηβαίους ζωγράφους¹¹.

Καὶ ἄλλες τοιχογραφίες, ὅπως ὄρισμένα τμήματα στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Ζαχαρία στὴν περιοχὴ τῆς Καστοριάς¹², ἄλλες μέσα στὴν Καστοριά κλπ., μποροῦν νὰ ἐνταχθοῦν στὸν ἴδιο κύκλο. Λεπτομερέστερη ἔρευνα θὰ καθορίσει τὰ μνημεῖα, μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν περιοχὴ, ποῦ μποροῦν νὰ σχετισθοῦν μὲ τὴ «σχολὴ Θηβῶν» καθὼς καὶ τὴ συμβολὴ τοῦ κάθε καλλιτέχνη στὸ καθένα ἀπὸ τὰ μνημεῖα. Τότε θὰ μπορέσουμε νὰ ἐκτιμήσουμε τὴ σημασία τῆς σχολῆς αὐτῆς.

M. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ

9. Δ. Εὐαγγελίδης, στὸ ἴδιο, σ. 40 - 45, 47 κέ. πίν. 8 - 16.

10. Μνεῖα Κ. Ζησίου, Κεφαλληνίας Χριστ. ἀρχαιότητες, «Ἀρμονία» τ. 1, 1900, Ἀπρίλ. σ. 225: τοῦ Θηβαίου ζωγράφου Κονταρινῶ.

11. Μ. Chatzidakis, Contribution à l'étude de la peinture post-byzantine, Athènes 1953, σ. 21. Σ. Δάκαρης, Ὁδηγὸς νήσου Ἰωαννίνων, Ἀθῆναι 1959, σ. 27. Εὐαγγελίδης, σ. 50. Ξυγγόπουλος, Παρατηρήσεις κλπ., σ. 112 - 113.

12. Μ. Μιχαηλίδης, Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Ζαχαρία Καστοριάς, ΑΔ 22, 1967, σ. 77 - 86.

R É S U M É

LE PEINTRE FRANGOS KONTARIS

(PL. 114)

L'auteur propose une meilleure lecture des inscriptions de deux églises d'Épire, datant de 1563 et 1568, dans lesquelles le nom de l'un des peintres était lu : Frangos Katélanos (Evangélidès), ou : Frangos Dikotaris (Xyngopoulos). Son nom exact serait Frangos Kontaris. Ce peintre avait peint, en collaboration avec son frère Georges, prêtre et ecclésiarche de Thèbes, le narthex de Barlaam aux Météores (1566) et l'église de Krapsi (Épire, 1563). Seul, il avait décoré l'église de Klimatia (ex- Veltsista) en Épire (1568) ainsi que celle de Saint-Georges à Mélinitsa.

L'oeuvre de ces trois peintres contemporains — Frangos Katélanos, Georges prêtre et Frangos Kontaris — tous originaires de Thèbes, aurait une importance particulière pour la formation d'une école de peinture dans la Grèce occidentale avec des ramifications dans les pays voisins. C'est pourquoi une étude particulière doit être consacrée à leur activité et à leurs oeuvres.

M. CHATZIDAKIS

α. Βελτσίστα. (Κληματιά).
Ν. Μεταμορφώσεως.
Κτητορική επιγραφή.

β. Κράνη. Ν. Ἁγ. Νικο-
λάου. Κτητορική επιγρα-
φή με στηθάρια ἁγίων.
Φωτογραφίες
Π. Βοκοτόπουλου.